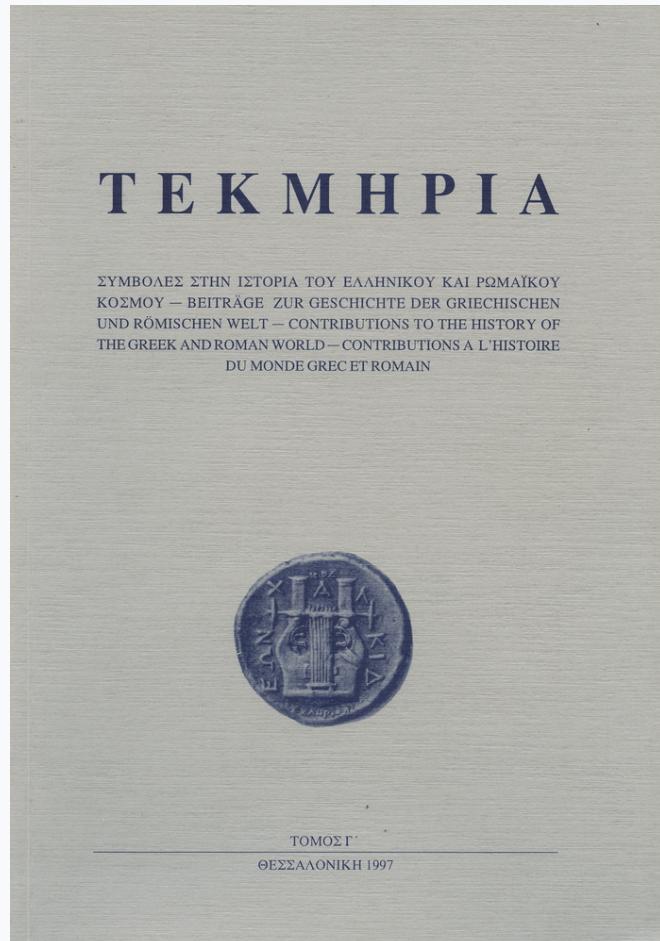


Tekmeria

Vol 3 (1997)



Έπιγραφικός και Άρχειακός χρόνος.
Έπιλεγόμενα στήν έπιγραφή SGDI 1895

A. KONTOGIANNΗΣ

doi: [10.12681/tekmeria.126](https://doi.org/10.12681/tekmeria.126)

To cite this article:

KONTOGIANNΗΣ A. (1997). Έπιγραφικός και Άρχειακός χρόνος. Έπιλεγόμενα στήν έπιγραφή SGDI 1895. *Tekmeria*, 3, 170–180. <https://doi.org/10.12681/tekmeria.126>

A. KONTOGIANNΗΣ

ΕΠΙΓΡΑΦΙΚΟΣ ΚΑΙ ΑΡΧΕΙΑΚΟΣ ΧΡΟΝΟΣ
(Ἐπιλεγόμενα στὴν ἐπιγραφὴ SGDI 1845)

Στὸν πρῶτο τόμο αὐτοῦ τοῦ περιοδικοῦ¹ εἶχα ἀσχοληθεῖ μὲ τὴ φόρμουλα χρονολόγησης τῆς SGDI 1895 (Εἰκ. 1) δελφικῆς πράσεως ἐπ̄ ἐλευθερίᾳ (ἄρχοντος ἐμὲ μὲν Ἡράκλεια Ἀριστοβούλου Πάτρωνος Θεοδώρου μηνὸς Ἡάτου, ἐν Δελφοῖς δ[έ] ἄρχοντος / Ἡρος τοῦ Πλείστανος μηνὸς Ἰλαίου), ἐπιχειρώντας νὰ δώσω λύση «στὸ πρόβλημα ποὺ συνιστᾶ ἡ “ἄναρθρη” παράταξη τῶν τριῶν ἀσύνδετων γενικῶν (Ἀριστοβούλου Πάτρωνος Θεοδώρου) μετὰ τὸν βέβαιο ἐνικὸ ἄρχοντος στὸ πρῶτο σκέλος τῆς φόρμουλας».

Καθὼς οἱ προηγούμενες ἐρμηνεῖες «ἄρχοντος ... Ἀριστοβούλου (τοῦ) Πάτρωνος (τοῦ) Θεοδώρου» καὶ «ἄρχοντος ... Ἀριστοβούλου, Πάτρωνος, Θεοδώρου» ὁδηγοῦσσαν σὲ προφανὲς ἀδειξόδῳ, προσκόπτοντας ἡ μὲν πρώτη στὴν ἀπουσίᾳ τῆς ἀπαραίτητης ἀρθρωσης τοῦ δεύτερου καὶ τοῦ τρίτου ὀνόματος, ἡ δὲ δεύτερη δχι μόνο στὴ συντακτικὴ ἀνακολουθία ποὺ συνεπαγόταν, ἀλλά, κυρίως, στὴν ἀνεπιβεβαίωτη ἀπὸ ἄλλη πτηγὴ συναρχία τριῶν ἀρχόντων ποὺ αὐθαιρέτως προϋπέθετε στὴν Ἡράκλεια, ἀναζήτησα τὴ λύση τοῦ προβλήματος σὲ ἄλλη κατεύθυνση, ἐπισημαίνοντας :

«Υπάρχει, πράγματι, μιὰ ἀκόμη πτυχὴ τοῦ προβλήματος στὴν ὁποίᾳ δὲν δόθηκε ἡ δέονσα προσοχὴ. Ἡ SGDI 1895 εἶναι χαραγμένη κάτω ἀπὸ μιὰ ἀνάλογη ἀπελευθερωτικὴ πράξη τέσσερις περίπου μῆνες προγενέστερή της, τὴν SGDI 1894,² ἡ ὁποίᾳ ἐμφανίζεται ὡς ἐλλιπής κατὰ τοὺς δινὸ τελευταίους στίχους.³ Οἱ στίχοι αὐτοὶ περιεῖχαν τὰ ὀνόματα τῶν μαρτύρων. Εἶναι λοιπὸν πολὺ πιθανὸ τὰ δυὸ ἀπὸ τὰ τρία προβληματικὰ ὀνόματα τοῦ σ. I τῆς SGDI 1895 νὰ ἀνήκουν στὴν πραγματικότητα στὸν τελευταῖο στίχο τῆς προηγούμενης ἐπιγραφῆς. Καὶ γιὰ νὰ μὴ μαρτυροῦμε: πιστεύω πώς ὁ Ἀριστόβουλος Πάτρωνος δὲν ἔχει καμιὰ σχέση μὲ τὴν SGDI 1895, ἀλλὰ εἶναι ἔνας ἀπὸ τοὺς μάρτυρες

1. A. Κοντογάννης, “Ἡ φόρμουλα χρονολόγησης τῆς SGDI 1895 ἐπιγραφῆς”, *Τεκμήρια* 1 (1995) 38-46.

2. Γιὰ τὴ διάταξη τῶν κειμένων στὴν πέτρα βλ. σχεδιάγραμμα τοῦ Daux, *Delphes*, 125.

3. Bλ. SGDI 1894, σημ.: “Die folgenden 2 vorgezogenen Linien, also 12 u. 13, blieben unausgefüllt”.

τῆς *SGDI* 1894, μιὸνότι δὲν εἶμαι σὲ θέση νὰ ἔρω χωρὶς προηγούμενο ἔλεγχο τῆς πέτρας πᾶς ἔχει ἐμφαλογιορήσει τὸ ὄνομά του στὴν ἐπόμενη ἐπιγραφή...

Μιὰ τέτοια ὑπόθεση θὰ ἦταν ἀναμφίβολα ἔξαιρετικὰ τολμηρή, καὶ ἡ ὑποστήριξή της ὥπωσδήποτε δύσκολη, ἂν δὲν συνέβαινε —κατὰ εὐτυχῆ ὅμοιογοιμένως σιγκρυσία— ὁ ἐν λόγῳ Ἀριστόβούλος *Πάτρωνος* νὰ εἶναι μιὰ πάρα πολὺ γνωστὴ προσωπικότητα τῶν Δελφών τῶν μέσων τοῦ 2ου π.Χ. αἰ.».⁴

Γιὰ τοὺς λόγους αὐτούς, πρότεινα τὸν ὀβελισμὸν τῶν δυὸς παρείσακτων ὄνομάτων καὶ τὴν ἀνάγνωση τοῦ πρώτου σκέλους τοῦ χρονολογικοῦ τύπου τῆς *SGDI* 1895 ἐπιγραφῆς ὡς: «Ἄρχοντος ἐμὶ μὲν Ἡρακλείᾳ - Θεοδώρου, μηνὸς Ἡ-
τούν». Ἔτσι τὸ πρόβλημα ἔπαυε αὐτομάτως νὰ ὑφίσταται, τουλάχιστον ἀπὸ πλευρᾶς Ἡρακλειωτῶν. Ἐναπέμενε, ὥστόσο, ὁ ἔλεγχος μιᾶς σημαντικῆς λεπτομέρειας:

«Ἡ ὑπόθεση ποὺ διατυπώσαμε εἶναι ἀσφαλῶς ἐλκυστική. Προσκόπτει. ὥστόσο, στὴ γενικὴ „Ἀριστόβούλου“. Ἄν ὁ Ἀριστόβούλος *Πάτρωνος* ὑπῆρξε πράγματι, ὅπως βάσιμα, πιστεύω, ὑποθέτουμε, ἔνας ἀπὸ τοὺς μάρτυρες τῆς *SGDI* 1894 ἐπιγραφῆς, θά πρεπε κανονικὰ τὸ ὄνομά του νὰ εἶναι ἀναγραμμένο σὲ ὄνομαστικὴ πτώση. Νὰ ἐπικαλεστοῦμε πάλι κάποιο „χαρακτικὸ λάθος“; Πρὶν καταφίγῃ καὶ εἰς στὴν ἐσχατη αὐτὴ λύση, ὀφείλει νὰ ἀποκλείσει τὴν πιθανότερη ἐνδεχομένως περίπτωση ἐνός ἀναγνωστικοῦ λάθους... Σ’ αὐτὴ τὴν ἀποφασιστικὴ γιὰ τὴν ἀποψή μας λεπτομέρεια, ὅπως γενικότερα καὶ γιὰ τὴν πραγματικὴ ἔκταση τῆς *SGDI* 1894 ἐπιγραφῆς, μόνο ἔνας ἐπανέλεγχος τῆς πέτρας μπορεῖ νασῶς νὰ διώσει τελεσίδικη ἀπάντηση.

Ἡ ἀπαιτούμενη αὐτοφία δὲν κατέστη ως τώρα δυνατή. Είχα ὥστόσο τὴν εὐκαιρία νὰ ἐλέγχω στὸ μεταξὺ τὴν ἐπιγραφὴ ἀπό φωτογραφίες, ποὺ ἔδειχναν νὰ ἐπιβεβαιώνουν στὸ ἐπίμαχο σημεῖο τὴν ἀνάγνωση τοῦ πρώτου ἐκδότη. Τὴ διαπίστωση αὐτὴ θεώρησα χρέος μου νὰ τὴν ἐπισημάνω σὲ ἓνα ὑστερόγραφο, στὸ ὅποιο κατέληγα:

«Ἡ διαπίστωση αὐτὴ δὲν ἀναιρεῖ βέβαια τὴν οὐνία τῆς ὑπόθεσης ποὺ διατυπώσαμε. Καθιστᾶ ὥστόσο τώρα τὴν ἀπόδειξή της πιὸ δύσκολη ἔως ἀνέφικτη, καθὼς ἡ λύση τοῦ προβλήματος δὲν εἶναι ἐνδεχομένως ὑσχετη μὲ τὴν ἀνεξήγητη διακοπὴ τῆς *SGDI* 1894 ἐπιγραφῆς».

4. Γιὰ τὸν Ἀριστόβούλο *Πάτρωνος* καὶ τὴν οἰκογένειά του, βλ. Α. Κοντογιάννης, ὕπ., 40-42.

΄Αφορμή γιὰ τὴν ἐπαναφορὰ τοῦ θέματος ἀποτέλεσαν οἱ κριτικὲς παρατηρήσεις τοῦ D. Mulliez στὸ BE 1996, 216, οἱ ὅποιες ἔχουν ὡς ἔξῆς:

«... Hypothèse ingénieuse, mais qui laisse sceptique : la lecture 'Αριστοβούλου est certaine (elle est signalée dans un *addendum*) ; surtout, on ne voit pas comment expliquer matériellement pareil glissement d'une inscription à l'autre, d'autant qu'elles ne paraissent pas avoir été gravées en même temps. Il semble plus prudent de mettre la rencontre onomastique sur le compte d'une troublante coïncidence et d'admettre l'existence d'une collège de trois magistrats, en dépit du singulier ἄρχοντος. L'affr. *FD III 3, 25* (de 146/5) commence pareillement par l'indication ἄρχοντος ἐν Λιλαίᾳ suivie du nom de deux magistrats avec leur patronyme et, en d'autres endroits du formulaire des affr. delphiques, on pourrait fournir plusieurs exemples de confusion entre le singulier et le pluriel».

΄Οφείλω ἔξ ἀρχῆς νὰ δηλώσω ὅτι οἱ φωτογραφίες τῶν ἐπιγραφῶν *SGDI* 1894 καὶ 1895 ἔκαθαρισαν ἐπαρκῶς τὸ τοπίο —αὐτὸ εἶναι ἄλλωστε τὸ ἀνεκτίμητο πλεονέκτημα τῶν φωτογραφιῶν, τῶν ἐκτύπων καὶ τῶν ἄλλων πολύτιμων μέσων ἀντικειμενικῆς τεκμηρίωσης—, ἀποδεικνύοντας ὅτι τὰ δύο πρῶτα ἀπὸ τὰ τρία ὀνόματα τοῦ στ. 1 τῆς *SGDI* 1895 ἐπιγραφῆς δὲν ἀποτελοῦσαν ἐπιγραφικό τμῆμα τῆς *SGDI* 1894 ποὺ εἶχε ἐμφιλοχωρήσει στὴν ἐπόμενη ἀπὸ κάποιο λάθος τοῦ ἐκδότη. Ἡ διαπίστωση αὐτὴ ὠστόσο, ὅπως ἐπεσήμαινα καὶ στὸ ὑστερόγραφό μου, δὲν ἀναιρεῖ κατὰ κανένα τρόπο τὴν οὐσία τῆς ἀρχικῆς μου ὑπόθεσης, ἀπλῶς στερεῖ τὴ δυνατότητα μιᾶς ἀμεσῆς καὶ ἀπτῆς ἀπόδειξης ὅτι δὲ 'Αριστόβούλος Πάτρωνος ὑπῆρξε πράγματι ἔνας ἀπὸ τοὺς μάρτυρες τῆς *SGDI* 1894 πράσσεως ἐπ' ἐλευθερίᾳ, καθὼς τὸ πρόβλημα μετατίθεται πλέον ἀπὸ τὸ ἐκδοτικὸ στὸ χαρακτικὸ ἐπιπέδῳ.

Μετὰ τὸν ἀποκλεισμὸ τοῦ ἐκδοτικοῦ λάθους καὶ καθὼς οἱ προηγούμενες ἔρμηνεις ὁδηγοῦν σὲ βέβαιο ἀδιέξοδο, ἡ μόνη ἐναπομένουσα πιθανὴ ἐκδοχὴ εἶναι ὡ ἐνδεχόμενος συμφυρμὸς τῶν τριῶν ὀνομάτων στὸ πρῶτο σκέλος τῆς φόρμουλας χρονολόγησης τῆς *SGDI* 1895 ἐπιγραφῆς —κατὰ ἀπὸ ἄγνωστες καὶ δυστυχῶς μὴ διαγνώσιμες σήμερα πραγματικές συνθῆκες— κατὰ τὴ διαδικασία ἀναγραφῆς τῶν ἐπιγραφῶν *SGDI* 1894 καὶ 1895 στὴν πέτρα. Ἔνα τέτοιο ἐνδεχόμενο, ὅσο κι ἀν φαίνεται παράδοξο, θὰ μποροῦσε πράγματι νὰ δικαιολογηθεῖ ὑπὸ δύο ἀπαραίτητους ὅρους : 1) τὴν ταυτόχρονη κόλαψη τῶν συγκεκριμένων ἐπιγραφῶν καὶ 2) τὴν ὑπαρξη κάποιας ἀνωμαλίας κατὰ τὴ διαδικασία ἀναγραφῆς τους. Τὴ βέβαιη ὑπαρξη τῶν προϋποθέσεων αὐτῶν θὰ ἐπιχειρήσουμε νὰ

δείξουμε στὴ συνέχεια, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὴ δεύτερη :

● “Οτι ἀναμφίβολα ὑπῆρξε κάποια σοβαρὴ ἀνωμαλία κατὰ τὴ διαδικασία ἀναγραφῆς τῶν συγκεκριμένων ἐπιγραφῶν, εἶναι αὐταπόδεικτο ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ἡ μὲν πρώτη ἔμεινε ἐν τέλει —γιὰ ἄγνωστους λόγους— ἡμιτελής, ἡ δὲ δεύτερη ἐμφανίζει στὴν ἀρχὴν τῆς τὸ προαναφερθὲν πρόβλημα. Ἡ διαπιστούμενη ἀνωμαλία πρέπει, ὑποθέτω, νὰ ὀφείλεται σὲ κάποια παθολογία τοῦ πρόσχειρου χειρογράφου ποὺ χρησιμοποιήθηκε γιὰ τὴν ἀναγραφή τους.

● Τὸ γεγονός ὅτι οἱ δυὸ ἐπίδικες ἐπιγραφές : 1) ἐντάσσονται στὴν ἵδια ἔξαμηνο, 2) εἶναι ἀναγραμμένες ἡ μιὰ κάτω ἀκριβῶς ἀπὸ τὴν ἄλλη, και 3) ἐμφανίζουν ἐπιπροσθέτως —και ἡ μιὰ και ἡ ἄλλη— ἀμοιβαῖα συμπτώματα τῆς προαναφερθεὶσης παθολογίας, ὅχι μόνο δὲν ἀποκλείει, ἀλλά, ἀντίθετα, συνηγορεῖ ἀναφανδὸν ὑπὲρ τῆς ταυτόχρονης ἀναγραφῆς τους στὴν πέτρα, παρὰ τὴ χρονικὴ ἀπόσταση τῶν 4 περίπου μηνῶν ποὺ ὅντως ὑπάρχει στὸν χρόνο συνομολόγησης τῶν ἀντίστοιχων συμβολαίων τους.

Τὸ ἐπιχείρημα τῆς μὴ ταυτόχρονης ἀναγραφῆς τῶν δύο ἐπιγραφῶν, ποὺ ἐπικαλεῖται ὁ D. Mulliez, προφανῶς ἐπειδὴ ἡ πρώτη αὐτοχρονολογεῖται τὸν Φεβρουάριο-Μάρτιο τοῦ 155 π.Χ. (ἀρχοντος ἐν Δελφοῖς Ἡροῖς τοῦ Πλείστωνος, μηνὸς Βυσίου), ἐνῷ ἡ δεύτερη τὸν Ἰούνιο-Ιούλιο (μηνὸς Ἰλαίου) τοῦ ἵδιου πολιτικοῦ ἔτους, ἀποδεικνύεται ἐσφαλμένο και ἀναστρέψιμο. Δὲν πρέπει σὲ καμιὰ περίπτωση νὰ συγχέει κανεὶς τὸν ἀρχειακὸ μὲ τὸν ἐπιγραφικὸ χρόνο, δηλ. τὴν ἡμερομηνία συνομολόγησης μιᾶς πράξεως και τῆς σύνταξης τοῦ σχετικοῦ πρωτότυπου ἀρχειακοῦ ἐγγράφου μὲ τὸν χρόνο ἔκδοσης τοῦ “ἐπιγραφικοῦ ἀντιγράφου” (τῆς ἀναγραφῆς δηλ. τοῦ ἀρχειακοῦ ἐγγράφου ἡ ἀποσπάσματός του στὸν λίθο) : ὁ πρῶτος ἀποτελεῖ ἀποκλειστικὰ ἐνδεικτικὸ terminus post quem γιὰ τὸν δεύτερο.

Οἱ ἐπιγραφές δὲν ἥσαν ἀρχειακὰ ἔγγραφα. Εἶναι αὐτονόητο πώς ἡ ἀναγραφή τους στὴν πέτρα δὲν γινόταν ταυτόχρονα μὲ τὴ σύνταξη τοῦ πρωτότυπου ἀρχειακοῦ ἐγγράφου, στὴ συγκεκριμένη περίπτωση τοῦ συμβολαίου, τῆς “ώνης”. Πάντα μεσολαβοῦσε κάποιο μικρότερο ἡ μεγαλύτερο χρονικὸ διάστημα, ἀποδοσιόριστης και ποικίλης κατὰ περίπτωση διάρκειας, τὸ δόποιο ἥταν δυνατὸν νὰ κυμαίνεται ἀπὸ λίγες ἑβδομάδες ἕως και μερικοὺς μῆνες. Δὲν θὰ προστρέξω βέβαια στὸν οἰκειότερο γιὰ μένα χῶρο τῆς γειτονικῆς Θεσσαλίας, ὅπου ὑπάρχει πράγματι πληθώρα παραδειγμάτων ἀπελευθερωτικῶν πράξεων κολαπτόμενων μαζικὰ στὸ τέλος κάθε ἔξαμήνου ἡ και ἔτους ὑπὸ μορφὴ καταλόγων

γιὰ νὰ ἔχουν τὰ παραδείγματα μεγαλύτερη ἀποδεικτικὴ ίσχυ, θὰ περιοριστῷ ἀποκλειστικὰ στοὺς Δελφούς, ἐπικαλούμενος τὴν μαρτυρία ἐνὸς ἐπιγραφικοῦ κατὰ τεκμήριον εἰδικοῦ στὰ δελφικὰ πράγματα, τοῦ G.Daux :

«Je me contenterai de signaler ici deux exemples, qui prouvent qu'un retard de quelques semaines pouvait se produire dans la gravure de certains acts. Les affrancissements *GDI*, 1723 et 1724 appartiennent au 6e et au 5e mois d'un même archontat ; la dernière ligne de 1723 est continuée, après un espace vide correspondant à cinq lettres environ, par la première de 1724, c'est-à-dire que ces deux textes qui occupent, l'un et l'autre, toute la largeur de la pierre ont dû être gravés en même temps ; en tout cas le plus récent des deux commande l'autre : (ἀκολουθεῖ σχεδιάγραμμα τῆς διάταξης τῶν δύο κειμένων στὴν πέτρα).

La même disposition se retrouve pour les actes *GDI*, 2021 et 2022 (12e et 10e mois d'un même archontat). Ces deux exemples semblent coïncider avec la fin d'un semestre, mais il est plus prudent d'admettre, d'une façon générale, qu'un délai de quelques semaines et même de quelques mois a pu s'écouler entre le contrat et l'ἀναγραφή...».⁵

Αλλά, καὶ ἂν ἀκόμη ἡ μαρτυρία τοῦ Daux ἔξασφαλίζει τὴν δινατότητα μόνο ταυτόχρονης ἀναγραφῆς τῶν ἐπιγραφῶν *SGDI* 1894 καὶ 1895 στὴν πέτρα, τὴν βεβαιότητα γιὰ τὴν ταυτόχρονη κόλαψη τους τὴν παρέχουν ἀσφαλῶς οἱ φωτογραφίες τους, ποὺ ἀποδεικνύουν μὲ τὸν πιὸ κατηγορηματικὸ καὶ ἀδιαμφισβήτητο τρόπο ὅτι οἱ δύο αὐτές ἐπιγραφές εἶναι πράγματι χαραγμένες ἀπὸ τὸ ἕδιο χέρι (βλ. Εἰκ. 1).

Τὴν ἔνσταση τοῦ D. Mulliez στηρίχτηκε, συνεπῶς, σὲ μιὰ ἀποδεδειγμένα ἐσφαλμένη ἐκτίμηση, στὸν ἀποκλεισμὸ δηλ. τῆς ταυτόχρονης κόλαψης τῶν δύο ἐπιγραφῶν, προφανῶς λόγῳ σύγχυσης τοῦ ἐπιγραφικοῦ μὲ τὸν ἀρχειακὸ χρόνο. Οἱ ἐσφαλμένες ἐκτίμησεις, ὡστόσο, πέραν τοῦ σκεπτικισμοῦ ποὺ συνεπάγονται, ὁδηγοῦν κατὰ κανόνα σὲ ἔξ ἴσους ἐσφαλμένα συμπεράσματα. Ἐτοι, καταλήγει στὴν ἐκ νέου ὑποστήριξη μιᾶς ἀποψῆς ποὺ αὐθαιρέτως προεξοφλεῖ τὴν ὑπαρξη μιᾶς ἀνεπιβεβαίωτης ἀπὸ ἄλλη πηγὴ συναρρίας τριῶν⁶ ἀρχόντων στὴν

5. G. Daux, *Delphes*, 78-79 (ἡ ὑπογράμμιση δική μου).

6. Θὰ μποροῦσε βέβαια νὰ ἀντιτείνει κανείς, γιατί τριῶν καὶ δῆλο τεισάρων ἀρχόντων, ὥπως λ.χ. στὴ γειτονικὴ Ὑπάτη, ἀν αὐτὸ δὲν μιᾶς ὁδηγοῦσε —ἐλλείψει μαρτυριῶν— στὸ

‘Ηράκλεια, βασιζόμενης ἀποκλειστικά σὲ μιὰ ad hoc ἐρμηνεία τῆς καταφανῶς προβληματικῆς *SGDI*, 1895 ἐπιγραφῆς.

Δυστυχῶς, ἡ πραγματικότητα εἶναι ὅτι δὲν γνωρίζουμε τίποτε γιὰ τὴ διοικητικὴ δογμάτωση τῆς Ἡράκλειας καὶ κυρίως εἶναι ἄγνωστος ἀκόμη ὁ ἀκριβῆς ἀριθμὸς τῶν ἐπὶ πόλεως ἀρχόντων της. Ἀπὸ τὴ γνωστὴ ἐπιγραφὴ τῆς Δρυμαίας⁷ προκύπτει βέβαια ἡ ὑπαρξὴ μᾶς ἐνιαύσιας συναρχίας τριῶν βουλαρχεόντων ἐν Οἴται καὶ τεσσάρων ἡ τριῶν ἴεροθυτῶν κατὰ τὰ ἔτη 162-157 π.Χ., αὐτοὶ δῆμως εἶναι δόμισπονδιακοὶ ἀξιωματοῦχοι τοῦ κοινοῦ τῶν Οίταιών καὶ ὅχι ἀρχοντες τῶν Ἡρακλειωτῶν.⁸ Οἱ εὐάριθμες δελφικές πράσεις ἐπ’ ἐλευθερίᾳ μὲ ἀπελευθερωτὲς Οίταιονται ὄλες σχεδὸν —ἐκτὸς τῆς *SGDI* 1895— στὰ χρόνια τῆς αἰτωλικῆς κυριαρχίας καὶ χρησιμοποιοῦν στὸν χρονολογικὸ τους τύπο ἀποκλειστικὰ τὴν αἰτωλικὴν καὶ τὴν ἀντίστοιχη δελφικὴ χρονολόγηση.⁹

γνωστό παιγνίδι τῆς “κολοκυνθιας”. Ἐπ’ εὐκαιρία πρέπει νὰ ἐπισημάνουμε πώς ἡ σχετικὰ πρόσωφατη ἐγγασία τοῦ R.K. Sherk, “The Eponymous Officials of Greek Cities”, δημοσιευμένη ἀπὸ τὸ 1990 ὡς τὸ 1993 σὲ συνέχειες στὸ *ZPE*, δὲν προσφέρει τὶς καλύτερες ὑπορεσίες στὴν ἐπιστήλην, οὕτε βέβαια ἀντικαθιστᾶ τὸ παλαιὸ ἀλλὰ πάντοτε χρήσιμο ἔργο τοῦ W. Schönenfelder, *Die städtischen und Bundesbeamten...*, Leipzig 1917. Περιορίζομα σὲ τρία χαρακτηριστικὰ δείγματα : 1) ἡ ἀλφαριθμητικὴ κατάταξη τῶν “θεσσαλικῶν” λημμάτων (*ZPE* 84 (1990) 256-259) μόνο σύγχρονη μπορεῖ νὰ προκαλέσει : Cierion (Θεσσαλικῶτις) - Gonnos (Περδαβία) - Halos (Ἀχαΐα Φθιώτις) - Hypata (Αἰνίς) - Lamia (Μαλίς) - Larisa (Πελαισιγῆτις); 2) ἡ τεκμηρίωση γιὰ τοὺς Γόννοντος ἔξαντλεῖται στὰ δεδομένα τοῦ 1908, ἀγνοώντας δχὶ μόνο τὴν εἰδικὴ μονογραφία τοῦ B. Helly, *Gonnoi I-II*, Amsterdam 1973, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐπάλληλα δημοσιεύματα τοῦ A.S. Ἀρβανιτόπουλου τῆς δεύτερης δεκαετίας τοῦ αὐτού μας; 3) ἡ ἐγγασία αὐτὴ πληροφορεῖ τὸν ἀναγνώστη —καὶ μάλιστα στὰ 1990— ὅτι στὴν ‘Υπάτη ὑπῆρχε «a board of two archons, the first of whom was probably the eponym»!

7. L. Migeotte, *L'emprunt public dans les cités grecques*, Québec-Paris 1984, 103-109, ἀρ. 29.

8. Πάντοτε ὑπάρχει βουλαρχέων καὶ ἱεροθύτας ἀπὸ τὴν Ἡράκλεια, μνημονευόμενοι μάλιστα πρῶτοι κατὰ ἀπαράβατο κανόνα.

9. *SGDI* 1959 (184 π.Χ.): [Σ]τραταγέοντος [=Α]λεξάνδρου Καλυδωνίου τὸ τρίτον, μηνὸς Ἀγνείου, ἐν Δελφοῖς δὲ ἀρχοντος Εὐκράτεος, μηνὸς Ἡρακλείου, κτλ. (ἀπελευθερωτής: Μελάντας Ἡρακλεώτας): *SGDI* 2027 (176 π.Χ.): [Στραταγέοντος Τοῖς Νικάνδρ[ο]ι[ν] Τριχονίου τῷ τρίτον, μηνὸς Εὐθυνίου, ἐν Δελφοῖς [δὲ] ἀρχοντος Μελ]ισσώνος, μηνὸς Ἀμαλίου, κτλ. (ἀπελευθερωτής: [Αριστο]κλέας?) Εἰξιθέου Δρυ(ο)παῖος): *SGDI* 1863 (176 π.Χ.): Στραταγέοντος τῶν Αἰτωλῶν Εὐπόλεμου τὸ δεύτερον, μηνὸς Προκυπλίου, ἐν Δελφοῖς δὲ ἀρχοντος Ξενοχάρεος, μηνὸς Βο<i>ι</i>αθοίου, κτλ. (ἀπελευθερωτής: Δωρόθεος Λύκου Δρυοπαῖος): *SGDI* 1795 (175 π.Χ.): [Στ]ραταγέοντος τῶν Αἰτωλῶν Ἀρχεδάμιου Φόλα τὸ τρίτον (sic), μηνὸς Βουκατίου, ἐν Δελφοῖς δὲ ἀρχοντος Ἀρχελάου, μηνὸς Δαιδαφροίου, κτλ. (ἀπελευθερωτής: Λαμπρίας Παγκλέους Όμηλιάδας).

‘Από τὸ —κατὰ κακὴ τύχη ἐλλιπῶς σωζόμενο— μοναδικὸ ψήφισμα τῶν Ἡρακλειωτῶν,¹⁰ τέλος, πληροφορούμαστε βέβαια τὴν ὑπαρξη ἀρχόντων στὴν Ἡράκλεια, ὅχι ὅμως καὶ τὸν ἀριθμό τους.

‘Υπάρχουν, παρὰ ταῦτα, τρεῖς πράσεις ἐπ’ ἐλευθερίαι προερχόμενες ἀπὸ τὸ ἵερὸ τοῦ Ἀσκλαπιοῦ τοῦ ἐν Ἡρακλείᾳ,¹¹ οἱ ὄποιες, παρὰ τὴν ἀποσπασματικὴ κατάσταση διατήρησής τους, παρὰ τὴν χρονολόγηση τῶν δυὸ ἀπὸ αὐτές στὰ χρόνια τῆς αἰτωλικῆς κυριαρχίας καὶ παρότι δὲν μᾶς γνωρίζουν καὶ αὐτές τὸν ἀριθμὸ τῶν ἐν Ἡρακλείᾳ ἀρχόντων, μᾶς δίνοντις ἐντούτοις μιὰ πολὺ σημαντική — ἀποφασιστικῆς σημασίας γιὰ τὸ πρόβλημά μας — πληροφορία : ἀκόμη καὶ στὴν ἕδια τὴν Ἡράκλεια ἡ τοπικὴ χρονολόγηση περιορίζεται στὴν μνεία τοῦ ἐπανύμου ἀρχοντος καὶ τοῦ τοπικοῦ μηνός. Σὲ καμιὰ ἀπολύτως περίπτωση δὲν μνημονεύεται συναρχία — καὶ μάλιστα μὲ τὸν προκρινόμενο ἀπὸ τὸν D. Mulliez κατηγορηματικὸ καὶ ἀποκλειστικὸ ἀριθμὸ τῶν τριῶν ἀρχόντων — οὕτε ὑπάρχει, ἄλλωστε, ὁρατὸς ἀποχρῶν λόγος ἀνατροπῆς τῆς πάγιας αὐτῆς πρακτικῆς εἰδικὰ στὴν προβληματικὴ περίπτωση τῆς δελφικῆς *SGDI* 1895 ἐπιγραφῆς.

‘Η ἀποψη τοῦ D. Mulliez ἀποδεικνύεται ἔτσι — ἐκ τῶν πραγμάτων — ὄβασιμη. Προϋπέθετε ἄλλωστε ὅχι μόνο μία, ἀλλὰ πληθώρα ὑποπτῶν “συμπτώσεων”. Διότι, ἐκτὸς τῆς ὑποτιθέμενης “ὅμωνυμίας” τοῦ γνωστοῦ Δελφοῦ τῶν μέσων τοῦ 2ου αἰ. π.Χ. Ἀριστοβούλου τοῦ Πάτρωνος μὲ τὰ δύο ἀπὸ τὰ τρία μέλη τῆς ὑποθετικῆς “τριαρχίας” τῶν Ἡρακλειωτῶν, τὴν δποίᾳ ἀποδίδει σὲ μιὰ “troublante coïncidence”, θά πρεπε ἀκόμη νὰ θεωρηθεῖ συμπτωματικὴ καὶ ἡ — κατὰ μοναδικὴ ἔξαιρεση στὴ συγκεκριμένη ἐπιγραφή — ἀναφορὰ μᾶς “τριαρχίας Ἡρακλειωτῶν”, ἀντὶ τῆς ἀναμενόμενης ἀποκλειστικῆς μνείας ἐνὸς ἐπανύμου ἀρχοντος, συμπτωματικὴ καὶ ἡ σειρὰ ἀναγραφῆς τῶν δινομάτων (Ἀριστοβούλου-Πάτρωνος) τῆς ὑποθετικῆς αὐτῆς “τριαρχίας”, συμπτωματικὴ καὶ ἡ χρονικὴ συγκυρία ὅλων αὐτῶν σὲ πολιτικὸ ἔτος κατὰ τὸ ὅποιο ὁ Ἀριστόβουλος Πάτρωνος ὑπῆρξε βουλευτὴς στοὺς Δελφούς, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, συμπτωματικὴ ἡ ἀναγραφὴ τοῦ ἐνὸς ἐπιγραφικοῦ κειμένου ἀμέσως κάτω ἀπὸ τὸ ἄλλο, καὶ μάλιστα ἀπὸ τὸ ἕδιο χέρι, παρὰ τὴν χρονικὴ ἀπόσταση τῶν 4 περίπου μηνῶν ποὺ χωρίζει τὶς δύο “ῶνές”, συμπτωματικὸ τὸ γεγονός ὅτι καὶ οἱ δυὸ

10. *IG IX* 2, 1

11. Πρόκειται νὰ δημοσιευθοῦν προσεχῶς (μεταξὺ αὐτῶν περιλαμβάνεται καὶ ἡ γνωστὴ McD 2).

αὐτές ἐπιγραφές ἐμφανίζουν σοβαρό πρόβλημα, συμπτωματικὸς δὲ ἐντοπισμὸς τοῦ προβλήματός τους ἀκριβῶς στὸ τέλος τῆς μιᾶς καὶ στὴν ἀρχὴν τῆς ἄλλης (γεγονός ποὺ πιστοποιεῖ τὴν ἀμοιβαιότητα τοῦ προβλήματός τους), συμπτωματικὴν ἡ ἀνεξήγητη διακοπὴ τῆς *SGDI* 1894 ἐπιγραφῆς στὸ σημεῖο ἀναγραφῆς τῶν μαρτύρων, ὅπως συμπτωματικὸν καὶ τὸ ὑποτιθέμενο “χαρακτικὸ λάθος” στὸν ἑνικὸ ἀρχοντος, κ.ἄ.

Φυσικά, ἡ ἐπίκληση ἐνός λάθους ἀποτελεῖ πάντοτε εὔκολη —καὶ πρόχειρο— λύση. Δύσκολη, ἀντίθετα, εἶναι ἡ ἔρμηνεία του. Τὸ παράδειγμα τῆς *FD III* 3, 25 ἐπιγραφῆς (ἀρχοντος ἐν Λιλαίᾳ Δαμοκρίτου τοῦ Πιφρίππου, Ξενοφῶνος τοῦ Ξένωνος, ἐν Δελφοῖς δὲ / Βαβύλου τοῦ Αἰακίδα, μηνὸς Ἐνδυσποιτροπίου, κτλ.), ποὺ ἐπικαλεῖται δὲ D.Mulliez, δὲν ἀποτελεῖ σὲ καμιὰ περίπτωση ἀκριβὲς παράλληλο, διότι ἡ ἀναφορὰ δύο ἀρχόντων στὴν ἐν λόγῳ ἐπιγραφῇ εἶναι αὐταπόδεικτη, καὶ ὁ ἐνικός τῆς μετοχῆς στὴ συγκεκριμένη περίπτωση ἐνδεχομένως δὲν ἀποτελεῖ κανὸν “λάθος”, ἀλλὰ συνοπτικὴ ἀποτύπωση μιᾶς πραγματικότητας, καθὼς δὲν μποροῦμε βέβαια νὰ ἀποκλείσουμε τὸ ἐνδεχόμενο νὰ ὑπῆρξαν ἐκτάκτως δύο ἐπώνυμοι ἀρχοντες στὴ Λιλαία κατὰ τὸ ἔτος 146-5 π.Χ., ὅχι ὅμως ταυτόχρονα, ἀλλὰ διαδοχικά (προφανῶς ἀντικαταστάθηκε ὁ πρῶτος ἀπὸ τὸν δεύτερο μέσα στὸ ἵδιο πολιτικὸ ἔτος, ἵσως μάλιστα καὶ κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ δελφικοῦ μηνὸς Ἐνδυσποιτροπίου, λόγω θανάτου ἢ ἄλλου σοβαροῦ κωλύματος τοῦ πρώτου). Σὲ μιὰ τέτοια περίπτωση ἡ χρήση πληθυντικοῦ θὰ ἥταν μᾶλλον παραπειστική, καθὼς θὰ δήλωνε —ἢ θὰ μποροῦσε νὰ ἐκληφθεῖ ὅτι δηλώνει— μιὰ ἀνύπαρκτη στὴν πραγματικότητα συγχρονικὴ δυαρχία ἐπωνύμων ἀρχόντων.

Δὲν πρέπει, ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, νὰ λησμονοῦμε ὅτι πολλὰ ἐπιγραφικὰ λάθη δὲν εἶναι ἐνδεχομένως λάθη παρὰ μόνο γιὰ μᾶς. Ὅταν κατὰ τὴ διαδικασία ἀναγραφῆς ἐνός κειμένου στὴν πέτρα ἢ κατὰ τὸν τελικὸ ἔλεγχο τῆς ἐπιγραφῆς διαπιστωνόταν ἡ ὑπαρξη κάποιου λάθους, εἶναι αὐτονόητο πῶς τὸ λάθος διορθωνόταν (κατὰ μεῖζονα μάλιστα λόγο σὲ δημόσια ἔγγραφα, ἴδιωτικὰ συμβόλαια καὶ ἄλλα σημαντικὰ ἐπιγραφικὰ κείμενα, στὰ ὅποια ἡ ὑπαρξη ἐνὸς λάθους δὲν θὰ ἥταν ἐνδεχομένως ἀπαλλαγμένη συνεπειῶν). Οἱ διορθωτικὲς ἐπεμβάσεις τοῦ χαράκτη εἶναι αὐταπόδεικτες, μποροῦμε δηλ. νὰ τὶς διαπιστώσουμε ἀκόμη καὶ σήμερα, μόνο σὲ περιπτώσεις ὅπου ἡ διόρθωση γινόταν μὲ ἀπόξεση (*rasura*). Δὲν ἥσαν πάντως οἱ μοναδικές. Γίνονταν διορθώσεις καὶ μὲ πιὸ πρόχειρα μέσα, λ.χ. κάλιψη τοῦ λάθους μὲ ἐπίχρισμα ἢ διόρθωσή του μὲ χρῶμα. Αὐτοῦ τοῦ εἴδους οἱ διορθώσεις, βέβαια, δὲν εἶναι οὕτε διαγνώσιμες σήμερα, μπο-

ροῦμε δῆμως νὰ τὶς εἰκάσουμε εὖλογα σὲ περιπτώσεις διττογραφιῶν ἢ ἄλλων ἔξόφθαλμων λαθῶν ποὺ δὲν διορθώθηκαν μὲ ἀπόξεση, δῆμως καὶ σὲ περιπτώσεις παράλειψης ὀλόκληρων γραμμάτων ἢ τμημάτων τους.

Τὸ ποθέτω πᾶς κάπως ἔτσι πρέπει νὰ εἴχε διορθωθεῖ καὶ τὸ ἔξόφθαλμο λάθος τοῦ στ. I τῆς SGDI 1895 ἐπιγραφῆς. Μόνο πού, δῆμως ὅλα δείχνουν, αὐτὸ δὲν βρισκόταν βέβαια στὸν ἐνικὸ τῆς μετοχῆς ἀρχοντος, ἀλλὰ στὸν παράδοξο πράγματι συμφυριῷ τοῦ ὀνόματος τοῦ Δελφοῦ Ἀριστοβούλου τοῦ Πάτρωνος στὴν ἡρακλειωτικὴ χρονολόγηση «ἀρχοντος ἐμὶ μὲν Ἡρακλείᾳ - Θεοδώρου, μηνὸς Ἡάτου» τῆς SGDI 1895, κατὼ ἀπὸ ἀδιάγνωστες σήμερα ἀντικειμενικὲς συνθῆκες, κατὰ τὴ διαιδικασία ἀναγραφῆς τῶν δυὸ ἐπιγραφῶν ἀπὸ τὸν ἴδιο χαράκτη στὴν πέτρα. Η ὑπόθεση αὐτὴ φαίνεται νὰ ἀποτελεῖ ἐν τέλει μονόδρομο, καθώς οἱ προηγούμενες προτάσεις ὁδηγοῦν ἀποδεδειγμένα σὲ πραγματικὸ ἀδιέξοδο.

RÉSUMÉ

Postscriptum ad SGDI 1895

Dans *Tεκμήρια* 1 (1995) 38-46, j'avais examiné le problème que pose l'intitulé de l'affranchissement *SGDI 1895*, à propos de la datation héracléote ἄρχοντος ἐπι μὲν Ἡρακλείᾳ Ἀριστοβούλου Πάτρωνος Θεοδώρου etc. En écartant l'interprétation de J. Baunack, qui, malgré la double absence de l'article τοῦ, y voyait l'expression d'une triple génération, ainsi que celle de G. Daux, qui admettait l'existence d'un collège de trois archontes, malgré le singulier ἄρχοντος, j'avais proposé de lire ἄρχοντος ἐπι μὲν Ἡρακλείᾳ Θεοδώρου et de rattacher les deux autres noms à la liste des témoins, demeurée inachevée, de l'affranchissement *SGDI 1894*, conclu quatre mois plus tôt et gravé au-dessus. Cette hypothèse serait certainement très hasardeuse, si cet Ἀριστόβούλος Πάτρωνος n'avait pas été une personnalité delphienne bien connue au milieu du IIe s. av. J.-C. : conseiller pour le Ier semestre sous l'archontat de Hérys, fils de Pleiston, étant ainsi notoirement contemporaine des inscriptions *SGDI 1894* et *1895*. Quelques années plus tard, il a été de nouveau conseiller sous l'archontat de Thrasyklès, fils de Praxias. Il est aussi mentionné souvent comme témoin et deux fois, du moins, comme garant dans les actes d'affranchissement de Delphes au milieu du IIe s. av. J.-C. (étude prosopographique et stemma: p. 40-42). Comme cette hypothèse exigeait un nominatif Ἀριστόβούλος, j'avais envisagé alors une erreur de lecture plutôt que de gravure, mais les photos des deux inscriptions, que j'avais cependant l'occasion d'examiner, excluaient le cas d'une bêtise d'éditeur, en faisant ainsi plus difficile la démonstration de l'hypothèse que j'avais formulé. De toute façon, l'insertion des deux noms parasites n'était pas certainement sans rapport avec l'interruption inexplicable de *SGDI 1894*.

Les observations critiques de D. Mulliez, BE 1996, 216, ainsi qu'un nouvel examen des photos, m'ont donné l'occasion de revenir sur le problème de *SGDI 1895*. Je doit d'abord remarquer que les objections de D. Mulliez

reposent sur deux appréciations notoirement erronées :

1. L'exclusion de l' ἀναγραφὴ de *SGDI* 1894 en même temps que 1895 — évidemment à cause de confusion entre ἀρχειακὸς et ἐπιγραφικὸς χρόνος — n'est pas valable. Le fait que ces deux actes d'affranchissement, appartenant au IIe semestre de l'archontat de Hérys, fils de Pleiston, sont gravés l'un après l'autre par la même main, prouve incontestablement l' inverse, malgré la distance de quatre mois qui les sépare : cette distance existe seulement entre leur contrats.
2. L'admission de l'existence à Héraclée de l'Eta d'un collège de trois archontes éponymes —non attesté d'ailleurs et en dépit du singulier ἀρχοντος— se base arbitrairement sur une interprétation *ad hoc* de *SGDI* 1895, c.à.d. d'une inscription clairement problématique : d'autres πράσεις ἐπ' ἑλευθερίαι, provenantes du sanctuaire d' Ἀσκλαπιός ὁ ἐν Ἡρακλείᾳ, mentionnent exclusivement un seul archon éponyme, en dénuant décisivement de tout fondement cette hypothèse formulée par A. Nikitski, E. Preuner, H. Pomtow, G. Daux, etc.

En outre, la mise de la prétendue “rencontre onomastique” sur le compte d'une “troublante coincidence” presuppose en réalité la rencontre d'une foule de coincidences, et cette accumulation les rend toutes suspectes.

Après celà, tout montre que le problème de *SGDI* 1895 n'est pas dans le singulier ἀρχοντος ni dans le génitif Ἀριστοβούλου, mais plus généralement dans l'interpolation du nom d'un Delphien, apparemment témoin de *SGDI* 1894, à la datation héracléote de *SGDI* 1895 —sous des conditions aujourd'hui inconnues et méconnaissables— selon l' ἀναγραφὴ des deux inscriptions par le même lapicide sur la pierre. Cet interpolation, bien que paradoxale, aura été pourtant possible sous deux conditions, dont l'existence est prouvée : 1) l' ἀναγραφὴ en même temps des inscriptions *SGDI* 1894 et 1895, et 2) l'existence d'une certaine anomalie selon la procédure de leur ἀναγραφή. Je pense que cet irrégularité doit être due à une quelque pathologie du manuscrit que le lapicide avait employé pour l' ἀναγραφὴ.

Comme les interprétations antérieures conduisent incontestablement dans une impasse, cette hypothèse paraît être en fin μονόδομος.



Α. Κοντογιάννης Εἰκ. 1.